

# MATERIÁL Y

## AKO VZNIKLA VEREJNOSŤ PROTI NÁSILIU?<sup>1</sup>

TERÉZIA ŠVEDOVÁ

ŠVEDOVÁ, Terézia. How did Public Against Violence Originate? *Historický časopis*, 2022, 70, 3, pp. 533–559, Bratislava..

The paper deals with the establishment and early development of the Public against Violence (Verejnosť proti násiliu) Movement, an entity that played an important role in the process of erosion of the totalitarian regime in November 1989 in Czechoslovakia; it focuses on the first month in the existence of the subject, namely from November to December 1989, which is particularly interesting considering its legal status and the question of its formation. The subject of the analysis is the nature and legal status of the subject, as well as its emerging internal organization. It is largely based on archive documents, contemporary legislation governing citizens' associations and, last but not least, historical literature, or legal history literature.

Key words: Public against Violence Movement. Freedom of association. Associations. Political parties. Political pluralism.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.3.7>

### 1. Úvod

„Doterajšie spôsoby riešenia problémov zlyhávajú. Rastie nespokojnosť ľudí a súčasne i ľahostajnosť a pocit sklamaní.“<sup>2</sup> Týmito slovami, ktoré sú aktuálne aj dnes, po viac ako tridsaťdva rokoch, uvádzali svoje požiadavky predstavitelia Verejnosti proti násiliu (ďalej VPN) v dokumente oznamujúcom založenie tohto subjektu. Historický význam Verejnosti proti násiliu je nesporne veľký v súvislosti s jeho podielom na erózii totalitného režimu a rozložení politického systému Národného frontu Čechov a Slovákov (ďalej Národný front), ktorý udržia-

- 1 Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-18-0199, v rámci projektu riešeného na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.
- 2 Vyhlásenie Verejnosti proti násiliu o utvorení združenia zo dňa 20. novembra 1989, Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) VPN I. (18. november-31. december 1989), fondové odd. I: OZ a občianska iniciatíva VPN (november – december 1989) (ďalej VPN I), signatúra (ďalej sign.) I.1, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1, kartón (ďalej k.) 1, číslo jednotky (ďalej č. j.) 2.

val pri živote prostredie uzavretosti a monochromatickosti politického systému a Komunistickej strane Československa (ďalej KSČ) asistoval pri udržiavaní jej mocenského monopolu po dobu vyše štyridsaťjeden rokov. V sekundárnej literatúre spracovávajúcej obdobie novembra 1989 a následné udalosti je ťažisko venovaná pozornosť spoločenským a politickým zmenám, pričom Verejnosť proti násiliu je v tomto ohľade vnímaná ako jeden zo spolupôsobiacich činiteľov. Práve prvý mesiac v živote tohto hnutia, od jeho založenia v novembri 1989 až do decembra 1989, v kontexte dynamicky sa meniacej situácie, je aj vzhľadom na vtedy účinnú legislatívu upravujúcu združovanie občanov zaiste zaujímavý tak z historickej, ako aj právnej stránky. Cieľom tohto textu nie je zosumarizovať existujúce historické poznatky o Verejnosti proti násiliu ako aktérovi revolúcie, ale spracovaním nedávno sprístupneného archívneho materiálu v Slovenskom národnom archíve<sup>3</sup> a analýzou relevantnej dobovej právnej úpravy zadefinovať vznik Verejnosti proti násiliu, determinovať jej právny rámec a v neposlednom rade charakterizovať jej vnútornú štruktúru vyplývajúcu z jej vnútorných dokumentov, t. j. pozrieť sa na subjekt Verejnosť proti násiliu ako na samostatný objekt skúmania. Zjednodušene povedané, hľadáme odpovede na otázky, čo to bola Verejnosť proti násiliu, kedy vznikla a ako bola organizovaná. Pritom dôležitú „odbočku“ v texte tvorí aj analýza historického vývoja právnej úpravy slobody spolčovania, keďže nám umožňuje zodpovedať zdanlivo jednoduchú otázku, čo to bola Verejnosť proti násiliu.

## 2. Konečne opozícia?

Keď počas búrlivých novembrových dní roku 1989 vzniklo Občianske fórum a Verejnosť proti násiliu, položil sa tým základný kameň občianskej spoločnosti i politického pluralizmu v Československu. Vďaka občianskej aktivizácii bol po 44 rokoch uvoľnený reštriktívny, monochromatický politický systém Národného frontu,<sup>4</sup> ktorý bol v zmysle čl. 6 ústavného zákona č. 100/1960 Zb. Ústava

- 3 Výber konkrétnych dokumentov, ktoré sú obsiahnuté v jednotlivých fondoch a ktoré boli spracované pre účely príspevku, bol realizovaný na základe jeho súvisu s jeho cieľom. Vybrané boli pritom najmä posledné, oficiálne verzie koncepcných dokumentov (máme na mysli oficiálne vyhlásenia, stanoviská, prijaté stanovy, uznesenia, rozhodnutia, prednesené príhovory). V prípade, že v niektorých individuálnych prípadoch bolo ťažké určiť, či sa jedná o oficiálnu verziu dokumentu, resp. obsahuje napríklad rukou písané poznámky, na takúto informáciu je čitateľ upozornený v poznámkovom aparáte na príslušnom mieste. Samozrejme, pri interpretácii dokumentov treba mať na pamäti, že sa jedná o dokumenty vytvorené priamo členmi, resp. orgánmi Verejnosti proti násiliu a v takomto smere sú aj používané.
- 4 Uzavretý politický systém Národného frontu vznikol už v roku 1945 ako súčasť dohody medzi Edvardom Benešom a predstaviteľmi londýnskej a moskovskej emigrácie na rokovania v Moskve, kde sa *inter alia* dohodlo povojnové smerovanie Československa. K tomu pozri bližšie: *Príručka k dejinám KSČ. Populárny výklad pre lektorov a propagandistov dejín KSČ.*

Československej socialistickej republiky (ďalej Ústava ČSSR) politickým výrazom zväzku pracujúcich pod vedením KSČ. Rozširujúc ústavnú definíciu bolo v zákone č. 128/1968 Zb. o Národnom fronte (ďalej zákon o Národnom fronte) v ustanovení § 1 ods. 1 konštatované, že Národný front je politickým výrazom zväzku národov, národností, sociálnych vrstiev a záujmových skupín združujúci politické strany a iné spoločenské organizácie.<sup>5</sup> V Národnom fronte boli v rokoch 1945 – 1948 združené len politické strany, po februárovom prevrate, pri a po ktorom došlo k zásadným zmenám v existujúcich politických štruktúrach, boli do jeho rámca začlenené aj spolky a záujmové organizácie, pričom legalita existencie a činnosti týchto strán a spolkov sa odvodzovala od ich členstva v Národnom fronte.<sup>6</sup> Samozrejme, Národný front nemožno ani v tomto kontexte chápať ako koalíciu medzi sebou súperiacich politických strán, ale ako platformu, v rámci ktorej jednotlivé zložky socialistickej spoločnosti „demokraticky“ uplatňovali svoje záujmy, za predpokladu, že boli v súlade s politikou a vôľou KSČ.<sup>7</sup> Politický systém Národného frontu bol založený na neexistencii oficiálnej opozície, v súlade s čím bola na voľby do zastupiteľských orgánov tvorená tzv. jednotná kandidátka Národného frontu pozostávajúca len z kandidátov navrhnutých subjektmi združenými v Národnom fronte.<sup>8</sup>

Politický systém Národného frontu vychádzal z idey jednotného frontu robotníckej triedy, ktorého cieľom bolo poraziť iné (buržoázne) politické sily v štá-

---

Bratislava: Pravda, 1972, s. 66 – 67; GOTTWALD, Klement. *Spisy zv. XII*. Praha: Nakl. ÚV KSČ, 1955, s. 21; KUPEC, Luboš. *Politická funkce a organizační struktura Národní fronty v politickém systému ČSSR*. Praha: ÚV NF ČSSR, 1978, s. 17.

- 5 Jedným dychom je potrebné uviesť, že zákon o Národnom fronte bol zrušený zákonom č. 146/1970 Zb., z dôvodu obsolentnosti a duplicity právnej úpravy s tou obsiahnutou v Ústave ČSSR; v úvode predmetného zákona sa konštatuje: „*Vzhľadom na dosiahnutý stupeň konsolidácie našej socialistickej spoločnosti a na to, že úloha Národného frontu Čechov a Slovákov, politického zväzku pracujúcich miest a vidieka vedeného Komunistickou stranou Československa, je v podstate zakotvená v Ústave Československej socialistickej republiky [...].*“ Národný front si však aj po roku 1970 zachoval svoj charakter, postavenie, funkcie i úlohy, ktoré plnil v rámci spoločenského zriadenia ČSSR.
- 6 K zloženiu a obrodzovaciemu procesu v Národnom fronte pozri bližšie napr.: KAPLAN, Karel. *Národní fronta 1948 – 1960*. Praha: Academia, 2012; ŠUTAJ, Štefan. *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 – 1948)*. Košice: Slovenská akadémia vied, Spoločenskovedný ústav SAV, 2002; ČERNÁK, Tomáš. Očista na Slovensku po februári 1948 a činnosť akčných výborov vo svetle dobovej tlače. In: KODAJOVÁ, Daniela a Ingrid KUŠNIRÁKOVÁ. *Historické štúdie 48*. Bratislava: VEDA, 2014, s. 241 – 256. ISBN 9788022413954.
- 7 Pozri napr.: BOGUSZAK, Jiří et al. *Teorie státu a práva. Díl II*. Praha: Orbis, 1968, s. 113 – 114, 139.
- 8 K tomu pozri bližšie: *Čo má vedieť volič o voľbách v našej vlasti. Na pomoc v predvolebnej kampani*. Bratislava: Oddelenie propagandy a agitácie ÚV KSS, 1971, s. 9.

te.<sup>9</sup> Myšlienka jednotného frontu koncentrujúceho v sebe politický pluralizmus nebola prelomovou ideou československých komunistov. Vychádzala z bolševickej revízie marxizmu, ktorá nastala po uvedení si, že spontánny prechod robotníckej triedy v ústrety svetlejším zajtrajškom nie a nie sa uskutočniť, ruský proletár ostáva v područí buržoáznej politiky a svoj triedny boj uskutočňuje len v jej intenciách. Bolševizmus bol tak nútený vzdať sa kľúčového prvku marxistického optimizmu. Na postuláte, že propaganda a indoktrinácia založená na šírení ideí vybranou elitou je schopná do viesť robotnícku triedu k prijatiu socialistického svetonázoru, vystaval V. I. Lenin voluntaristickú politickú teóriu. Ústredným cieľom jeho politickej teórie bola revolúcia a tento cieľ bol nadradený nad všetko ostatné a na jeho dosiahnutie podľa Leninových ideí nebolo potrebné disponovať politicky zrelou robotníckou triedou ani sociálne a ekonomicky vhodnými podmienkami (čo bolo podľa ortodoxného marxizmu dovtedy nevyhnutným predpokladom komunistickej revolúcie). Jediným predpokladom bola disciplinovaná a centralisticky organizovaná politická sila, schopná uskutočniť v mene a pre robotnícku triedu politický prevrat; aktivita samotnej robotníckej triedy sa tak nevyžadovala.<sup>10</sup> V dôsledku toho došlo k presunu z ťažiska marxistickej filozofie, koncentrovanej na uvedomelú robotnícku triedu, ktorej cieľom je svojou vlastnou aktivitou poraziť buržoázne usporiadanie spoločnosti, na voluntaristické vnímanie fungovania revolučnej politickej strany, ktorej základy položil Lenin na prelome 19. a 20. storočia.<sup>11</sup>

V československých reáliách onú disciplinovanú a centralisticky organizovanú politickú silu, ktorú vo svojej revízii marxizmu opisoval Lenin a ktorá prekonáva buržoázny politický konflikt,<sup>12</sup> predstavoval uzavretý politický systém

9 K tomu pozri napr.: MATOUŠEK, Stanislav a Tomáš TRÁVNÍČEK. *Národní fronta ČSSR v období budování socialistické společnosti*. Praha: Svoboda, 1989, s. 6 – 7.

10 Ku kultivácii proletariátu malo dôjsť až po prevzatí moci s využitím riadiacich a donucovacích prostriedkov štátu.

11 BENKO, Juraj. Na hranici paradigiem: ortodoxný marxizmus a jeho bolševická revízia. In: *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 1, s. 23 – 37.

12 Podľa René Rohana je centrálnym pojmom buržoáznej politiky pojem konflikt (záujmový, spoločenský), pričom politika sa potom sústreďuje na nájdenie spoločenského konsenzu. Z tohto dôvodu je buržoázna politika založená na politickom pluralizme nevhodná. Podľa Jiřího Háka konflikt pramení v odlišnom ekonomickom postavení; vznik rozdielnych potrieb a záujmov súvisí s ekonomickými, triednymi a politickými vzťahmi. Hák pritom pripomína, že netreba zabúdať na podstatný faktor, ktorý ku konfliktu prispieva, a tým je individuálna, subjektívna motivácia záujmov na základe konkrétnych znalostí, skúseností, povahových vlastností a vlastných predstáv o postavení svojej triedy či sociálnej skupiny. Konflikt záujmov jednotlivcov a skupín sa potom v prostredí politického pluralizmu nevyhnutne premieta do konfliktu politických strán. Ak je teda cieľom revolúcie prekonanie sociálnej nerovnosti a sociálnych či triednych konfliktov, jeho logickým následkom by malo byť aj prekonanie konfliktu politických záujmov, čím by politická pluralita mala stratiť svoje opodstatnenie. Po-

Národného frontu; ten aj po februárovom prevrate, keď komunisti nadobudli monopolistické mocenské postavenie v štáte, vytváral ilúziu politickej, resp. názorovej plurality. Rohan tento prístup objasňuje takto: „*Socialistický politický systém vyžaduje k plneniu jeho funkcie trvalou a rastúcou politickou aktivitu ľudí. Práve spoločný zájem drtivé väčšiny obyvateľstva vylučuje, aby politická činnosť a politické uvědomování lidí se dělo na základe politické konkurence a trvalého boje politických stran o účasť na vládě, jak to předpokládá buržoazní parlamentarismus. Jde naopak o to, aby rozdílné a různé zájmy skupin obyvatelstva se mohly projevit a sjednotit na společné politické základně.*“<sup>13</sup> Zachovanie takejto plurality sa teda ukázalo ako nevyhnutnosť pri realizácii ideí filozofie marxizmu-leninizmu. Táto prax však nebola československou raritou; rôzne podoby jednotného frontu, ktoré sa sformovali v protifašistickom odboji, zotrvali aj v iných socialistických štátoch.<sup>14</sup> Rohan pokračuje vo svojej obhajobe „plurality“ politického systému Československa takto: „*Vzhledem k zvláštnostem dosavadního politického vývoje pracují v některých socialistických zemích nekomunistické politické strany, které podporují socialistický vývoj země a uznávají vedoucí úlohu strany.*“<sup>15</sup> Tento aplikačný prístup je podľa Rohana determinovaný bohatou diferenciáciou záujmov socialistickej spoločnosti a umožňuje artikuláciu a zjednocovanie najrôznejších záujmov pod vedením KSČ, ktorá dbá na neustály rozvoj socialistickej demokracie.

O zdaní politickej plurality v rámci Národného frontu hovoríme z dôvodu jeho myšlienkovvej a názorovej uzavretosti, na ktorú dohliadala KSČ. Je však jednoznačné, že Národný front bol pre KSČ ideálnym prostriedkom, ako vytvárať potemkinovskú demokraciu a súčasne držať „občiansku spoločnosť“ vo forme cieľavedomého združovania sa občanov pod kontrolou. Vystáva však otázka, či bol tento zdanlivý politický pluralizmus zachovávaný preto, že československá spoločnosť ešte nedospela do takejto štádia vývoja, že by (ako predpokladala aj marxistická filozofia)<sup>16</sup> prekonala potrebu spájania politických síl v jednotný

---

rovnej: ROHAN, René. *Politický systém a úloha marxisticko-leninské strany ve společnosti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975, s. 13 – 20 a HÁK, Jirí. *Boj o pojetí politiky. Ke kritice buržoazní politologie*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1980, s. 15 – 16.

13 ROHAN, R. *Politický systém*, s. 84.

14 Podľa Rohana to boli v 70. rokoch 20. storočia všetky socialistického štáty s výnimkou Sovietskeho zväzu a Mongolskej ľudovej republiky.

15 *Ibid.*, s. 84, 86.

16 Ak sa pozrieme na Manifest komunistickej strany, K. Marx a F. Engels v ňom zaujímajú k otázke politickej plurality jednoznačný postoj: „*V [štátoch], kde vládne buržoázia, majú komunisti stále spoločný záujem s rôznymi demokratickými stranami, záujem, ktorý je o to väčší, o čo viac sa socialisticke opatrenia, ktoré presadzujú, približujú cieľom komunistov – teda, čím jasnejšie a rozhodnejšie zastupujú záujmy proletariátu a čím viac sa spoliehajú na podporu proletariátu.*“ Politický pluralizmus teda Marx s Engelsom vnímajú ako buržoáz-

front, alebo preto, lebo sa skrz zachovanie ilúzie politickej plurality mala uspokojiť potreba príslušníkov jednotlivých tried presadzovať svoje individuálne záujmy.<sup>17</sup> Na druhej strane však treba podotknúť, že politický systém Národného frontu prekonával Hákovu kritiku konfliktu vznikajúcom v pluralitnom politickom prostredí.

Aj napriek existujúcej „pluralite“ sa v československej spoločnosti objavovali decentralizačné tendencie. V máji 1968 Alexander Dubček potvrdil snahy nekomunistických politických síl o vytvorenie reálnej politickej plurality v Československu. K tomu uviedol: „*Náš politický program dnes jasne hovorí: nechceme štátnu moc, hospodárske riadenie atď. monopolizovať len pre členov strany. Starý systém k takým tendenciám viedol. [...] To všetko chceme prekonať a budeme prekonávať v duchu akčného programu. Na moci i na správe socialistického štátu, na riadení života celej spoločnosti sa musia a budú reálne podieľať všetky zložky socialistickej spoločnosti, všetky vrstvy a skupiny pracujúcich, ich záujmové organizácie i politické strany, ktoré stoja na základe socialistického charakteru našej spoločnosti a v rámci Národného frontu.*“<sup>18</sup> Uvoľnenie uzavretosti „pluralitného“ systému, ktoré priniesla pražská jar, možno vnímať v dvoch smeroch; na jednej strane do vnútra Národného frontu, keď sa nekomunistické politické strany a niektoré spoločenské organizácie rozhodli viesť pod novým vedením samostatnejšiu politiku a Národný front začali vnímať ako zoskupenie rovnocenných subjektov,<sup>19</sup> na strane druhej mimo rámca Národného frontu, keď

---

ny prežitok, ale z pragmatického hľadiska za dočasnú nevyhnutnosť – spájanie síl s inými politickými stranami je vhodné v záujme zvrhnutia buržoázneho usporiadania spoločnosti. Politická pluralita sa však v istom momente vývoja smerom ku komunizmu mala stať obsoletnou, a teda predpokladalo sa, že od nej bude v konečnom dôsledku upustené. Cit. podľa: MARX, Karl a ENGELS, Friedrich. Manifesto of the Communist Party. In: *The Activist Manifesto* [online]. [cit. 2021-11-19]. Dostupné na: <<https://activistmanifesto.org/assets/original-communist-manifesto.pdf>>.

- 17 Čo by bolo tiež možné vnímať ako nekonzistentné s Hákovou vzletnou kritikou politického pluralizmu ako buržoázneho prežitku.
- 18 Záznam vystoupení Alexandra Dubčeka na poradě vedoucích tajemníků krajských a okresních výborů KSČ 12. – 13. května k politické situaci a postupu KSČ v nejbližším období, 12. mája 1968, Praha. In: VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a Jan MORAVEC, eds. *Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970, 9. díl, 1. svazek: Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)*. Praha: ÚSD; Brno: Doplněk, 1999.
- 19 K tomu podľa J. Pažouta prispela skutočnosť, že došlo k znefunkčneniu nástroja na ovládanie týchto subjektov, a to tzv. stranických skupín vo výboroch týchto subjektov, ktoré boli tvorené komunistami. Nemenej podstatným faktorom bolo oddelenie funkcie predsedu ústredného výboru Národného frontu od funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ. Oba tieto faktory prispeli k tomu, že KSČ do určitej miery stratila rozhodujúce postavenie vo fungovaní členov Národného frontu.



v prvej polovici roka 1968 vznikli niektoré nové organizácie.<sup>20</sup> Normalizáciou malo dôjsť ku konsolidácii pomerov v štáte a spoločnosti, ako aj v rámci samotného Národného frontu, kde sa proces politických čistiek dotkol nielen byrokratického aparátu Národného frontu, ale aj vedúcich štruktúr jednotlivých spoločenských organizácií a politických strán. Určité emancipačné tendencie v oblasti združovania občanov a názorovej plurality sa však znovu začali prejavovať na konci osemdesiatych rokov.<sup>21</sup> Koncept politického a názorového pluralizmu vo svojej čistej podobe<sup>22</sup> však neuzrel svetlo sveta až do novembra 1989.<sup>23</sup>

V tomto prostredí vznikla Verejnosť proti násiliu, ktorá, napriek tomu, že nešlo o ojedinelý prejav nesúhlasu s líniou oficiálnej politiky, ako sme poukázali vyššie, bola silou schopnou v nezanedbateľnej miere aktivizovať občiansku spoločnosť a položiť tak monochromatický politický systém Národného frontu na kolená.

## 2.1 Založenie Verejnosti proti násiliu

Verejnosť proti násiliu založili spontánne na pôde Umeleckej besedy v Bratislave 20. novembra 1989, v reakcii na násilných zásah silových zložiek štátu proti pokojnému zhromaždeniu študentov v Prahe pri príležitosti pripomenutia si päťdesiateho výročia udalostí zo 17. novembra 1939, zástupcovia kultúrnej a vedeckej verejnosti. Deň predtým v Činohernom klube v Prahe sa sformovalo, na popud zástupcov nekomunistických strán Národného frontu a jednotlivcov nesúhlasiacich s politikou Miloša Jakeša a ďalších členov predsedníctva Ústredného výboru KSČ (ďalej ÚV KSČ), Občianske fórum.<sup>24</sup> Nemožno však konštatovať, že by bola Verejnosť proti násiliu založená ako „slovenská verzia“ Občianskeho fóra. V čase jej založenia totiž ešte nemali zakladatelia Verejnosti proti násiliu vedomosť o založení tohto hnutia v českej časti republiky. Navyše, koordinačný výbor Verejnosti proti násiliu sa fakticky sformoval už 19. novembra, keď sa v Umeleckej besede rozbehla podpisová akcia nasmerovaná proti brutálnemu

20 Napríklad Spoločnosť pre ľudské práva, Zväz vysokoškolského študentstva Čiech a Moravy.

21 K vplyvom pražskej jari a následnej normalizácie na názorový pluralizmus vo vnútri a mimo Národného frontu pozri bližšie: KOCIAN, Jiří, PAŽOUT, Jaroslav, VILÍMEK, Tomáš, BALÍK, Stanislav a Vít HLOUŠEK. *Dějiny Komunistické strany Československa IV (1969 – 1993)*. Praha: Academia, 2020, s. 175 – 185.

22 Vo voľbách v máji 1986 za jednotnú kandidátku Národného frontu hlasovalo 99,97 % voličov. Pozri bližšie: HUBENÁK, Ladislav. *Lexikón právnych dejín Slovenska*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014. S. 339.

23 Je paradoxné, že práve normalizácia a s ňou súvisiace masové čistky podmienili vlnu novej neoficiálnej opozície, napríklad vo forme Charty 77. K tomu pozri bližšie: KOCIAN, J. *Dějiny*, s. 25 – 27.

24 Zaujímavou skutočnosťou je, že pri zrode Občianskeho fóra bol aj Milan Kňažko, ktorý sa stal členom Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu.

policajnému zásahu v Prahe, ktorej sa zúčastnilo približne 500 jednotlivcov. Po diskusii sa na popud účastníkov<sup>25</sup> zvolil výbor, ktorý dostal názov Koordinačný výbor, i keď ešte v tej chvíli nebolo jasné, čoho. Názov dostala táto občianska iniciatíva až o deň na to, t. j. 20. novembra. O vzniku Občianskeho fóra sa zakladatelia Verejnosti proti násiliu dozvedeli podľa spomienok Rudolfa Sikoru až 21. novembra, v dôsledku čoho zvažovali iniciatívu v mene zachovania jednoty premenovať, avšak tento návrh nebol prijatý s odôvodnením, že názov „Verejnosť proti násiliu“ sa už začal šíriť po Slovensku a zmena by tak nezmyselne zneistila verejnosť.<sup>26</sup>

Tak sa spontánne, „zdola“, t. j. občianskou aktivizáciou, utvorili dva subjekty, Občianske fórum v Prahe a Verejnosť proti násiliu v Bratislave, ktoré zhodne vyjadrili nesúhlas s vtedajšou oficiálnou vládou politikou, čím sa vyprofilovali ako názorová opozícia vo vzťahu k Národnému frontu.

Vo vyhlásení o utvorení združenia Verejnosť proti násiliu z 20. novembra 1989 zakladatelia uviedli, že ich cieľom je „[...] *prispieť k ukončeniu násilnosti a k nevyhnutným spoločenským zmenám*“. Pritom ako problematické videli najmä deformácie v politickom a spoločenskom živote, stav ekonomiky, sociálnu úroveň a sociálnu nespravodlivosť, úroveň poskytovania zdravotnej starostlivosti, úroveň školstva a kultúry, stav životného prostredia, nedodržiavanie platných zákonov, nespravodlivé odmeňovanie za prácu, neodôvodnené privilégiá a napokon nepravdivé informovanie verejnosti. Prvými požiadavkami, ktoré boli formulované v predmetnom dokumente, boli otvorenie spoločenského dialógu, vytvorenie skutočnej demokracie a celkové zlepšenie pomerov.<sup>27</sup>

Podporu Verejnosti proti násiliu vyjadrili Maďarská nezávislá iniciatíva, ktorá vznikla 18. novembra, Bratislavskí ochranári<sup>28</sup> a spolupracoval s ňou aj Koordinačný výbor slovenských vysokých škôl.<sup>29</sup>

V priebehu nasledujúcich pár týždňov, do konca decembra 1989, sa ciele a požiadavky Verejnosti proti násiliu prehlbovali a navyšovali. V nasledujúcej podkapitole sa pozrieme bližšie na povahu Verejnosti proti násiliu, konkrétne

25 Zo spomienok Rudolfa Sikoru vyplýva, že týmto popudom bolo konštatovanie jedného z účastníkov, že „*zajtra bude všetko po starom*“.

26 Porovnaj: Vyhlásenie Verejnosti proti násiliu o utvorení združenia zo dňa 20. novembra 1989, SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 2; RYCHLÍK, Jan. *Rozdělení Česko-slovenska 1989 – 1992*. Praha: Vyšehrad, 2012. s. 82-86.

27 SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 2.

28 Stanovisko združenia „Verejnosť proti násiliu“ (ďalej VPN) k vyhláseniu vlády ČSSR, ČSR, SSR k udalostiam 17. 11. 89 v Prahe zo dňa 21. novembra 1989, SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 22.

29 Koordinačný výbor slovenských vysokých škôl pomáhal v propagácii Verejnosti proti násiliu ako vyplýva z dokumentu Koordinačného výboru vysokých škôl zo dňa 21. novembra 1989, SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1.



na riešenie otázky, či je možné identifikovať ju ako politickú stranu, alebo skôr záujmové združenie, resp. spolok, či ide o socialistickú organizáciu v zmysle vtedy účinných právnych predpisov a na základe toho odvodíme, akým právnym režimom sa Verejnosť proti násiliu riadila.

### 3. Čo je to Verejnosť proti násiliu?

Združenie, iniciatíva, hnutie. Tieto označenie prívlastky si kládla samotná Verejnosť proti násiliu vo svojich dokumentoch prvé týždne po svojom založení. Vo vyhlásení Verejnosti proti násiliu o vzniku združenia zo dňa 20. novembra 1989 je táto organizácia charakterizovaná ako *združenie*. V neskorších dokumentoch je už Verejnosť proti násiliu charakterizovaná ako *iniciatíva*; prvýkrát sa pojem iniciatíva vyskytuje v dokumente Koordinačného výboru slovenských vysokých škôl zo dňa 21. novembra 1989 s názvom *Iniciatíva verejnosť proti násiliu* a ďalej sa používa i v niektorých neskorších archívnych prameňoch, napríklad v informácii o vzniku občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu zo dňa 22. novembra 1989 či vo vyhlásení Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu zo dňa 2. decembra 1989. Pojem iniciatíva je od konca novembra na niektorých miestach nahradzovaný pojmom *hnutie*, resp. občianske hnutie, a to napríklad v dokumente Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu zo dňa 29. novembra 1989 s názvom *Vnútoraná organizácia VNP* či v dokumente Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu zo dňa 30. novembra 1989 s názvom *Slovo k dnešku robotníkom a nielen im*.<sup>30</sup>

Verejnosť proti násiliu teda nie je označovaná ani ako politická strana, ani ako dobrovoľná organizácia, dokonca ani ako spolok; využíva „nové“ pojmy,<sup>31</sup> ktoré boli používané ako pojmy zameniteľné. Pri všetkých troch je však zdôrazňovaný ich občiansky charakter. Tento stručný lexikologický úvod nám však nedáva odpoveď na otázku, čím bola Verejnosť proti násiliu v zmysle aktuálnej právnej úpravy.

Utvorenie Verejnosti proti násiliu bolo výkonom združovacieho práva, resp. podobou združovania „*pracujúceho ľudu*“.<sup>32</sup> Združovanie bolo ústavou normatívne zakotvené takto: „*Na rozvíjanie spoločnej činnosti, na všestrannú a aktívnu účasť na živote spoločnosti a štátu a na uskutočňovanie svojich práv združujú sa pracujúci do dobrovoľných spoločenských organizácií [...]*.“ Teda, na výkon združovacieho práva občania, resp. pracujúci ľud mohli zakladať tzv. *dobro-*

30 SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 2., 30, 151 – 152; sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 29, 69.

31 Samozrejme, pojmy neboli v disente úplnou novotou. Napríklad pojem hnutie bol využívaný aj inými združeniami (Hnutie brontosaurus – pozri: KOCIAN, J. Dějiny, s. 183).

32 Čl. 5 ústavy hovorí o združovaní pracujúcich.

*voľné spoločenské organizácie*. Tento pojem bol pojmom legislatívne novým, do roku 1948 nebol známym. Pôvodná terminológia, *spolok, spolkové právo*,<sup>33</sup> bola po nástupe KSČ k moci postupne odstraňovaná a nahrádzaná pojmami novými, súladnými s marxisticko-leninskou teóriou spoločenských organizácií.<sup>34</sup> Na citovaný čl. Ústavy ČSSR nadväzoval čl. 6, ktorý zakotvoval združovanie spoločenských organizácií do Národného frontu. Existuje však špecifická forma výkonu združovacieho (spoločovacieho) práva, a to združovanie sa v politických stranách. Vzhľadom na osobitný charakter, ciele a postavenie politických strán ako subjektov práva v štáte, ich možno chápať ako podoblasť združovacieho práva.<sup>35</sup> Združovanie, tak, ako bolo zakotvené v čl. 5 Ústavy ČSSR, mohlo mať podobu dobrovoľnej organizácie vzniknutej na základe zákona o dobrovoľných organizáciách alebo podobu politickej strany. Okrem toho museli byť všetky oficiálne, resp. legálne pôsobiace dobrovoľné organizácie a politické strany združené v Národnom fronte. Dôležité je podotknúť, že v danej epoche vývoja združovacieho práva<sup>36</sup> bol význam delenia subjektov združovania na politické strany a dobrovoľné organizácie (predtým spolky) potieraný, čo bolo determinované existenciou Národného frontu a úlohami, ktoré boli spoločenským organizáciám zverované.<sup>37</sup> A aby situácia bola ešte zmätočnejšia a nejasnejšia, politické strany, rovnako ako dobrovoľné organizácie, spadali pod legislatívny pojem *spoločenské organizácie*. Táto skutočnosť vyplýva z dikcie čl. 6 ústavného zákona č. 100/1960 Zb.: „*Národný front Čechov a Slovákov, v ktorom sú združené spoločenské organizácie, je politickým výrazom zväzku pracujúcich miest a vidieka, vedeného Komunistickou stranou Československa.*“ Tento záver potvrdzuje aj znenie ustanovenia § 1 ods. 1 poslednej vety zákona o národnom fronte: „*Združuje politické strany a iné spoločenské organizácie.*“ Z uvedeného vyplýva, že každý výkon združovacieho práva v zmysle čl. 5 ústavného zákona č. 100/1960

33 Používaná v zákone č. 121/1920 Sb., ktorým sa uvádza ústavná listina Československej republiky, ako aj v ďalších zákonných, resp. podzákonných právnych predpisoch upravujúcich spoločovacie právo.

34 GAJDOŠOVÁ, Martina. *Združenia a právo slobodne sa združovať*. Bratislava: C. H. Beck, 2013, s. 7 – 9.

35 *Ibid.*, s. 7, 11 – 14.

36 I keď tento pojem vzhľadom na ústavnú úpravu združovania nie je úplne korektný. Združovacie právo nebolo systematicky začlenené medzi práva občanov, ale do úvodných článkov týkajúcich sa spoločenského zriadenia. Použitím systematického výkladu tak môžeme dôjsť k záveru, že ústavodarca nechápal združovanie občanov ako ich právo, ale v podobe, v akej bolo identifikované v Ústave ČSSR, ako integrálnu súčasť spoločenského zriadenia, ako vyjadrenie štátneho režimu a prejav tzv. socialistickej demokracie. Nemôžeme teda hovoriť o združovacom práve v pravom zmysle slova.

37 V závere čl. 5 ústavného zákona č. 100/1960 Zb. bolo uvedené: „[...] *na spoločenské organizácie postupne prechádzajú niektoré úlohy štátnych orgánov*“.

Zb. bol realizovaný utvorením spoločenskej organizácie, avšak nie každá spoločenská organizácia bola politickou stranou.

Teda, prvou otázkou je, či možno Verejnosť proti násiliu chápať ako politickú stranu, alebo či išlo o inú spoločenskú organizáciu.

Spoločenské organizácie boli regulované najmä zákonom č. 68/1951 Sb. o dobrovoľných organizáciách a shromaždeniach (ďalej zákon o dobrovoľných organizáciách). V zmysle ustanovenia § 1 predmetného zákona: „*Na uplatnenie svojich demokratických práv a tým na upevnenie ľudovodemokratického zriadenia a na podporu úsilia o výstavbu socializmu sdrúžuje sa ľud v dobrovoľných organizáciách, najmä v jednotnej odborovej organizácii, v organizácii žien, v organizácii mládeže, v jednotnej ľudovej telovýchovnej a športovej organizácii, v kultúrnych, technických a vedeckých sdrúženíach.*“

Zákon o dobrovoľných organizáciách v ustanovení § 12 rušil platnosť zákona č. 134/1867 r. z. o spolčovacom práve (ďalej spolkový zákon) a nariadení uhorského ministra vnútra vo veciach práva spolčovacieho a shromažďovacieho, najmä č. 216/1848 B. M., č. 128/1868 B. M., č. 1394/1873 prez. B. M., č. 773/1874 B. M., č. 1508/1875 B. M., č. 766/1898 B. M. a č. 7430/1913 B. M (ďalej nariadenia). Kým uvedený spolkový zákon bol pôvodne rakúskou právnou úpravou, nariadenia spoločne so zák. čl. XXXIII/1874, ktorý novelizoval volebný zákon (zák. čl. V/1848) zas predstavovali úpravu spolkového práva v uhorskej časti monarchie. Uvedené, pôvodne rakúske, resp. uhorské, neskôr recipované československé predpisy predstavovali rámec právnej úpravy spolčovacieho práva. V oboch prípadoch bolo možné zakladať tzv. politické spolky a ak k založeniu takéhoto spolku došlo, podliehal obmedzeniam zakotveným v právnej úprave. Rakúska úprava bola založená na liberalistickej koncepcii, keď sa umožňovala činnosť aj politickým stranám mimo spolkového zákona; takéto poňatie sa však odrážalo aj na neexistencii právnej subjektivity a nemožnosti vstupovať do majetkovoprávných vzťahov. Naopak, podľa uhorského práva sa s výnimkou obdobia volieb umožnilo pôsobiť mimo parlamentu len politickým spolkom, ktoré podliehali povoľovaciemu režimu. Po vzniku Československa bol do právneho poriadku recipovaný spolkový zákon, ako aj uvedené nariadenia; tie i naďalej predstavovali základný rámec úpravy spolkového práva. Zmena nastala v právnej úprave spolčovania sa v politických stranách prijatím nových volebných zákonov,<sup>38</sup> ktoré ako legislatívny pojem nepoznali politickú, ale len volebnú stranu a tej aj priznávali určité penzum práv a povinností v súvislosti s priebehom volieb do Národného zhromaždenia. Vo všeobecnosti však právna úprava politických strán nadviazala na rakúsky liberalistický model a politické strany ostali bez samostatnej rámcovej právnej úpravy; boli faktickými útvarmi

---

38 Zákon č. 123/1920 Sb. a č. 124/1920 Sb.

sui generis a pokiaľ chceli vyvíjať trvalú činnosť, mohli sa podriaďovať režimu spolkového zákona vo forme politického spolku. K radikálnej zmene došlo až po Mníchovskej dohode prijatím vládneho nariadenia s mocou zákona č. 355/1938 Sb. z. a n. o politických stranách (ďalej nariadenie o politických stranách), ktorý priniesol tri významné novinky, a to zavedenie povoločovacieho režimu pri vzniku politických strán, výslovné vyňatie politických strán spod právnej úpravy spolkov a priznanie právnej subjektivity politickým stranám. Okrem toho došlo vo februári 1939 k prijatiu vládneho nariadenia s mocou zákona č. 30/1939 Sb. z. a n. o utváraní zvláštnych združení nepodliehajúcich platným predpisom o združovaní a o dozore na ne (ďalej nariadenie o tvorení zvláštnych združení). Na tomto vládnom nariadení je obzvlášť zaujímavé, že operuje s pojmom združenie, nie spolk. Citovaný predpis vytvoril akúsi kategóriu združení *sui generis*, ktoré mohli byť rôznej povahy, účelu a mohli smerovať k celému spektru cieľov, teda logickou úvahou mohlo ísť nielen o spolk s občianskym, resp. záujmovým charakterom, ale aj o politickú stranu.<sup>39</sup> Takáto interpretácia však nastoľuje ďalšiu otázku, a to, či vzťah medzi poslednými menovanými nariadeniami je vzťahom *lex specialis derogat legi generali*, kde všeobecným predpisom je skoršie nariadenie o politických stranách, alebo sú politické strany z príslušnosti nariadenia o tvorení zvláštnych združení vyňaté z dôvodu aplikácie ustanovenia § 5 nariadenia o politických stranách, v zmysle ktorého sa na právny režim politických strán nevzťahujú predpisy spolkového práva. V tomto prípade sa možno skôr prikloniť k neskôr uvedenej interpretácii aj vzhľadom na predmetné ustanovenie nariadenia o politických stranách v spojení s ustanovením § 1 ods. 1 nariadenia o tvorení zvláštnych združení, ktoré sa odvolávajú na predpisy o združovaní, resp. spolčovaní. Podporným argumentom je tiež skutočnosť, že nariadenie o tvorení zvláštnych združení bolo zrušené ustanovením § 21 zákona č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov, nie na základe zákona č. 15/1990 Zb. o politických stranách. Po obnovení Československej republiky boli politické strany opäť bez komplexnej úpravy,<sup>40</sup> kým na spolky sa i naďalej vzťahovali predpisy uvedené v úvode tohto odseku.<sup>41</sup>

39 V ustanovení § 1 ods. 1 a uvádza: „V prípadoch celkom výnimočných možno povoliť utvorenie zvláštneho združenia osôb či fyzických a či právnických všetkých druhov (ďalej združení), ktoré s ohľadom na svoj význam, účel, ktorý má byť sledovaný, a zamýšľanú organizáciu nemožno vhodne zaradiť pod platné predpisy o spolkoch, o náboženských spoločnostiach, o útvaroch obchodného práva alebo pod iné platné predpisy o združovaní.“

40 Platnosť nariadenia o politických stranách bola na území Slovenska zrušená už v roku 1940 prijatím zákona č. 121/1940 Sl. z. Generálne sa však možno oprieť o ústavný dekrét prezidenta republiky č. 11/1944 Úr. vest. čsl. o obnovení právneho poriadku, ako aj o nariadenie SNR č. 1/1944 Zb. n. SNR o vykonávaní zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci.

41 Porovnaj: BÁRÁNY, Eduard. *Právna úprava politických strán na Slovensku*. Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 1999, s. 6 – 11; GAJDOŠOVÁ, M. *Združenia*, s. 67 – 112.

Po prijatí zákona o dobrovoľných spoločenských organizáciách sa zjednotila právna úprava spoločenských organizácií, ktoré by sme v súlade s predchádzajúcou terminológiou označili za spolky. Podľa Eduarda Bárányho mimo rámca tohto zákona však ostali politické strany,<sup>42</sup> ktoré boli čiastočne právne regulované na základe toho, že spadali pod pojem socialistických organizácií,<sup>43</sup> ako aj na základe špecifik československého politického systému. Možno pripustiť aj druhý výklad, ktorý sa opiera o zloženie Národného frontu a potieranie rozdielu medzi politickými stranami a inými dobrovoľnými spoločenskými organizáciami, v zmysle ktorého aj politické strany podliehali režimu zákona o dobrovoľných spoločenských organizáciách.<sup>44</sup> Tento výklad však naráža na vyššie citované ustanovenie § 1 predmetného zákona.

Ako sme už uviedli vyššie v texte, vznik, činnosť a zánik dobrovoľných organizácií bol regulovaný zákonom o dobrovoľných organizáciách. Ustanovenie § 1 predmetného zákona uvádzalo príkladmo tie subjekty, ktoré sa považujú za dobrovoľné organizácie; jednalo sa najmä o združenia športového, kultúrneho, technického či vedeckého charakteru. Okrem toho ustanovenia § 5 uvádzal konkrétne spolky, ktoré sa od účinnosti zákona pretransformovali na dobrovoľné organizácie, ako napr. Červený kríž, Socialistický zväz mládeže, Československá obec sokolská a pod. Uvedený demonštratívny výpočet organizácií, ktoré zákonodarca mienil regulovať zákonom o dobrovoľných organizáciách naznačuje, že podľa tohto zákona bolo možné založiť len organizáciu odlišnú od politickej strany. K rovnakému záveru došiel vo svojej analýze aj E. Bárány, podľa ktorého politické strany ostali mimo rámca zákona o dobrovoľných organizáciách a nemali tak právnu úpravu vzniku, organizácie ani zániku,<sup>45</sup> boli však čiastočne právne regulované na základe toho, že spadali pod pojem socialistických organizácií, ako aj na základe špecifik československého politického systému. Odlišný výklad, ktorý sa opiera o širšie chápanie pojmu dobrovoľná organizácia, o zloženie Národného frontu a potieranie rozdielov medzi politickými stranami a inými spoločenskými organizáciami, pripúšťa, že aj politické strany podliehali režimu zákona o dobrovoľných spoločenských organizáciách.<sup>46</sup> V tomto príspev-

42 BĀRĀNY, E. Právna úprava, s. 10 – 11.

43 Problematike socialistických organizácií sa venujeme nižšie v tejto kapitole.

44 V zmysle ustanovenia § 2 ods. 2 zákona o dobrovoľných organizáciách v znení účinnom k 20. novembru 1989 sa na vznik organizácie vyžadovalo schválenie organizačného poriadku organizácie s celoštátnym pôsobením, resp. s pôsobením presahujúcim územie jedného kraja, ministerstvom vnútra. Uplatňoval sa teda povoloovací princíp, pričom ani zákon o dobrovoľných organizáciách, ani vyhláška ministra vnútra č. 320/1951 Úr. l. neustanovovali dôvody, pre ktoré organizačný poriadok tej-ktorej organizácie nemá, resp. má byť schválený.

45 BĀRĀNY, E. Právna úprava, s. 10 – 11.

46 V zmysle ustanovenia § 2 ods. 2 zákona o dobrovoľných organizáciách v znení účinnom

ku sa prikláňame k interpretácii prezentovanej E. Báránym. Opierame sa pritom o znenie ustanovenia § 1, ako aj § 5 zákona o dobrovoľných organizáciách, ktoré vymenúvalo tie už existujúce spolky, združenia či organizácie, ktoré sa od účinnosti zákona považovali za dobrovoľné organizácie. Existujúce politické strany, komunistickú stranu nevynímajúc, sa v danom ustanovení nevyskytujú. Navyše je zrejmé, že úplná absencia právnej úpravy vzniku politických strán predstavuje v reštriktívnom prostredí ťažšie prekonateľnú prekážku zakladania takýchto subjektov.

Aby sme mohli s istotou vyvrátiť možnosť, že Verejnost' proti násiliu bola dobrovoľnou organizáciou, musíme sa pozrieť aj na ciele, ktoré jej členovia sledovali. Prvé požiadavky Verejnosti proti násiliu boli formulované v prvom vyhlásení zo dňa 20. novembra, adresovanom verejnosti, konkrétne otvorenie celospoločenského dialógu a vytvorenie skutočnej demokracie. Špecifickejšie požiadavky boli formulované už o deň nato, v stanovisku k spoločnému vyhláseniu federálnej vlády a vlád republík k udalostiam zo 17. novembra.<sup>47</sup> V prvom rade požadovali zmenu predmetného stanoviska, odstúpenie činiteľov strany a členov vlády zodpovedných za vnútropolitickú krízu a samozrejme, vytvorenie nezávislej vyšetrovacej komisie a zákonný postih osôb vinných z násilností zo 17. novembra. Taktiež požadovali prepustenie politických väzňov, stretnutie s predsedom vlády Slovenskej socialistickej republiky, priestor v médiách a umožnenie pokojného výkonu zhromažďovacieho práva.<sup>48</sup> Stanovisko, ktoré obsahovalo tieto a ďalšie požiadavky, predniesol Fedor Gál na stretnutí zvolanom Koordinačným výborom Verejnosti proti násiliu do Umeleckej besedy. Na tom istom stretnutí prvýkrát zaznela požiadavka o vypustenie čl. 4 ústavného

---

k 20. novembru 1989 sa na vznik organizácie vyžadovalo schválenie organizačného poriadku organizácie s celoštátnym pôsobením, resp. s pôsobením presahujúcim územie jedného kraja, ministerstvom vnútra. Uplatňoval sa teda povoľovací princíp, pričom ani zákon o dobrovoľných organizáciách, ani vyhláška ministra vnútra č. 320/1951 Úr. I. o dobrovoľných organizáciách a shromaždeniach neustanovovali dôvody, pre ktoré organizačný poriadok tej-ktojej organizácie nemá, resp. má byť schválený.

47 V tomto vyhlásení uverejnenom vo večerných televíznych novinách bolo študentské hnutie a hnutie verejnosti označené za konfrontačné a „vedené protisocialistickými silami“ a súčasne schválené opatrenia na obnovenie poriadku, ochrany majetku a života, odmietajú údačné provokácie. Okrem toho bolo vyslovené, že vlády „nestrpia porušovanie“ právneho poriadku. Pozri bližšie: LONDÁK, Miroslav, LONDÁKOVÁ, Elena, PEŠEK, Jan, VESELSKÁ, Natália a Jozef ŽATKULIAK. Chronologický prehľad. II. Zmena spoločenského systému na Slovensku a v Československu po 17. novembri 1989 do júnových volieb 1990. In: ŽATKULIAK, Jozef et al. *November '89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009, s. 119.

48 Stanovisko združenia „verejnosti proti násiliu“ k vyhláseniu vlády ČSSR, ČSR a SSR k udalostiam 17. 11. 1989 v Prahe, SNA, f. VP N I. sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 22/1.



zákona č. 100/1960 Zb., ktorý zakotvoval vedúcu úlohu Komunistickej strany Československa.<sup>49</sup> Významným z hľadiska formulácie požiadaviek a hodnotovej profilácie VPN bolo programové vyhlásenie prijaté v spolupráci s Koordináčnym výborom slovenských vysokých škôl 25. novembra 1989. V programovom vyhlásení bolo formulovaných 12 základných požiadaviek,<sup>50</sup> pričom všetkých dvanásť bodov má jednoznačný politický charakter. V priamom rozpore s politickým systémom a štátnym režimom je polovica z nich.<sup>51</sup> Vo vyhlásení ku krízovej politickej situácii z 26. novembra prijala Verejnosť proti násiliu nové stanovisko, v ktorom potvrdila vyššie citované programové požiadavky, pričom za najzásadnejšie označila vypustenie čl. 4 ústavného zákona č. 100/1960 Zb. a „*urýchlené vyhlásenie slobodných volieb*“.<sup>52</sup> Čitateľ si akiste všimne, ako sa v priebehu niekoľkých dní požiadavky vykryštalizovali a možno konštatovať, že aj zradikalizovali. Je pritom paradoxné, že prvýkrát požiadavku zrušenia vedúcej úlohy komunistickej strany vyslovili členovia strany. Pritom povaha týchto požiadaviek ukazuje na politický charakter Verejnosti proti násiliu, pričom je zrejmé, že tak, ako boli formulované, boli v priamom rozpore s politikou strany a s ústavným poriadkom.

- 
- 49 LONDÁK, M. Chronologický prehľad, s. 120. Požiadavka o vypustenie čl. 4 ústavy zaznela z úst Ľubomíra Feldeka, ktorý na stretnutí prečítal Vyhlásenie radových komunistov: „[...] *Ako radoví členovia strany pokladáme [...] za svoje právo, ale aj za svoju povinnosť žiadať, aby sa Komunistická strana Československa očistila jediným možným spôsobom – a to tým, že sa dobrovoľne a ihneď vzdá svojho protiprávneho a iba násilím udržiavaného vedúceho postavenia v spoločnosti.*“ Cit. podľa: SNA, f. VPN I., sign. 1.6, inv. č. 6, k. 2.
- 50 „1. Žiadame vytvoriť zo Slov. nár. rady skutočný parlament slov. národa, v ktorom budú mať zastúpenie všetky zložky našej spoločnosti. 2. Žiadame zaručiť úplnú slobodu tlače. Novinári, zvolte si už dnes také vedenia redakcií, ktoré túto slobodu zaručia. 3. Žiadame zaručiť slobodu podnikania, zhromažďovania, spolčovania, pohybu, svedomia a ďalšie občianske práva a slobody. 4. Žiadame zrušiť vedúcu úlohu KSC zakotvenú v ústave a v tomto zmysle zmeniť ústavu. 5. Žiadame odideologizovať školstvo a kultúru a oddeliť kultúru od štátneho riadenia. 6. Žiadame zaručiť nestrannosť súdov a prokuratúry a vytvoriť skutočný právny štát. 7. Žiadame dôslednú odluku cirkvi od štátu. 8. Žiadame slobodné odborové hnutie a nezávislé študentské organizácie. 9. Žiadame zrovnoprávniť všetky formy vlastníctva. 10. Žiadame dôsledne demokratickú federáciu Čechov a Slovákov a zákonné upravenie práva a postavenia národnosti na princípe plnej a faktickej rovnoprávnosti. 11. Žiadame reálne zaručiť právo na zdravé životné prostredie. 12. Žiadame zaručiť rovnakú šancu pre všetkých pri voľbe a naplnení životnej dráhy.“ SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 63/1.
- 51 Prvá požiadavka fakticky naráža na nefunkčnosť systému Národného frontu a spôsob kreovania línie politiky štátu, druhá a tretia požiadavka smerujú ku skutočnej garancii politických práv, šiesta požiadavka sa týka fungovania súdov a prokuratúry, deväta vlastníctva a napokon azda najvýznamnejšia požiadavka zrušenia vedúcej úlohy Komunistickej strany Československa tak, ako je zakotvená v ústave.
- 52 SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 115/1.

Na základe stručného exkurzu cieľov hnutia možno konštatovať, že Verejnosc' proti násiliu bola subjektom s politickou agendou, a preto sa nejedná o dobrovoľnú organizáciu v zmysle zákona o dobrovoľných organizáciách.

V ďalšej časti sa pozrieme na to, či možno Verejnosc' proti násiliu charakterizovať ako politickú stranu. Zákon o Národnom fronte<sup>53</sup> obsahoval v ustanovení § 2 ods. 2 legálnu definíciu politickej strany: „*Politickou stranou alebo organizáciou plniacou jej funkciu sa rozumie organizácia, ktorá najmä na základe svetového názoru alebo na základe iného spoločného politického programu združuje členov a stúpcov predovšetkým za tým účelom, aby aktívne politicky pôsobila medzi občanmi a dosiahla tým podiel na tvorbe politiky a na štátnej moci vykonávanej zastupiteľskými zbormi.*“ *Slovník vedeckého komunizmu* k rozdielu medzi nepolitickou a politickou spoločenskou organizáciou uvádza nasledovné: „*Politická strana je dobrovoľná spoločenská organizácia, ktorá združuje ľudí s rovnakým zmýšľaním. [...] Na rozdiel od rozličných nepolitických spoločenských organizácií (...), politická strana vždy sleduje určité politické ciele, bojuje o rozhodujúci vplyv na politický život a organizáciu spoločnosti, aby získala moc, alebo aby si ju udržala na realizáciu svojej línie. [...] zvyčajne používa presvedčovanie, rozširuje svoje názory a zjednocuje ľudí rovnakého zmýšľania [...].*“<sup>54</sup> Ak by sme chceli vyčleniť znaky, ktorými sa politická strana vyznačuje a na základe nich identifikovať znaky, ktoré ju diferencujú od iných spoločenských organizácií, išlo by o tieto:

- politická strana je prostriedkom združovania osôb;
- toto združovanie prebieha na základe ich spoločného svetonázoru, resp. spoločného politického programu;
- cieľom združovania je aktívne politické pôsobenie medzi občanmi v záujme dosiahnutia podielu na tvorbe politiky a štátnej moci vykonávanej zastupiteľskými zbormi.

Ako uvádza *Slovník vedeckého komunizmu*, politickú stranu „*nemožno posudzovať podľa názvu ani podľa jej programu, ale podľa jej činnosti*“.<sup>55</sup> Teda, nie to, ako bola Verejnosc' proti násiliu označovaná, ale to, čo bolo po obsahovej stránke náplňou jej činnosti, je rozhodujúce pri determinovaní, či je určité združenie politickou stranou, alebo nie. I keď bola agenda Verejnosti proti násiliu jednoznačne politická, nemožno ju len na základe toho zadefinovať ako politickú stranu. Otázne je, či chcela mať podiel na výkone politickej moci. Prvý

53 Tento zákon bol „*vzhľadom na dosiahnutý stupeň konsolidácie našej socialistickej spoločnosti*“ a na duplicitu právnej úpravy s ústavným zákonom č. 100/1960 Zb. zrušený zákonom č. 146/1970 Zb.

54 RUMIACEV, Aleksej Matveevič. *Slovník vedeckého komunizmu*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1978, s. 280.

55 Ibid.

dokument, ktorý naznačuje mocenské ambície Verejnosti proti násiliu pochádza z 2. decembra 1989: „*VPN preto vstúpi do volebnej kampane ako demokratické občianske hnutie. Bude požadovať takú zmenu volebného zákona, aby jej to bolo umožnené.* [...]“<sup>56</sup>

Ako vyplýva z dokumentu *Vnútoraná organizácia občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu* zo dňa 22. decembra 1989,<sup>57</sup> VPN opierala svoje založenie o vládne nariadenie o tvorení zvláštnych združení. I keď by bolo namieste polemizovať o platnosti tohto vládneho nariadenia vzhľadom na dobu jeho prijatia, Verejnosť proti násiliu bola práve na základe tohto nariadenia povolená a explicitne ho spomína aj zákon o združovaní občanov v ustanovení § 21 bod 3, keď ruší jeho platnosť. Je teda nepochybné, že tomuto právnenému predpisu bola priznaná právna relevancia. Citovaný predpis vytvoril akúsi kategóriu združení *sui generis*, ktoré mohli byť rôznej povahy, účelu a mohli smerovať k celému spektru cieľov, teda sa logickou úvahou mohlo jednať nielen o spolok s občianskym, resp. záujmovým charakterom, ale aj o politickú stranu;<sup>58</sup> takáto interpretácia však nastoľuje ďalšiu otázku, a to, či vzťah medzi poslednými menovanými nariadeniami je vzťahom *lex specialis derogat legi generali*, kde všeobecným predpisom je skoršie vládne nariadenie o politických stranách, alebo sú politické strany z príslušnosti vládneho nariadenia o tvorení zvláštnych združení vyňaté z dôvodu vyňatia politických strán z právneho režimu predpisov spolkového práva. V tomto prípade sa možno skôr prikloniť k neskôr uvedenej interpretácii aj vzhľadom na predmetné ustanovenie vládneho nariadenia o politických stranách v spojení s ustanovením § 1 ods. 1 vládneho nariadenia o tvorení zvláštnych združení, ktoré sa odvolávajú na predpisy o združovaní, resp. spolčovaní. Podporným argumentom je tiež skutočnosť, že vládne nariadenie o tvorení zvláštnych združení bolo zrušené ustanovením § 21 zákona o združovaní občanov, nie na základe zákona o politických stranách.

Uvedené vedie k záveru, že Verejnosť proti násiliu bolo založené ako nepolitické združenie *sui generis*, ktoré vzhľadom na svoj význam a účel, ktorý

56 Vyhlásenie občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu, SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1., k. 1, č. j. 152/1. Tento dokument obsahuje rukou písané opravy (preškrtnuté časti a doplnenia). Citovaná časť nebola menená. Vyhlásenie malo byť prečítané 2. decembra 1989 v *Aktualitách a Dialógoch*.

57 SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 59. Existuje hneď niekoľko verzií tohto dokumentu; časť z nich sú pracovné verzie, resp. koncepty, ktoré boli prepisované. Pracujeme s verziou, ktorá bola zverejnená v časopise *Verejnosť*.

58 V ustanovení § 1 ods. 1 a uvádza: „*V prípadoch celkom výnimočných možno povoliť utvorenie zvláštneho sdruženia osôb či fyzických a či právnických všetkých druhov (ďalej sdruženie), ktoré s ohľadom na svoj význam, účel, ktorý má byť sledovaný, a zamýšľanú organizáciu nemožno vhodne zaradiť pod platné predpisy o spolkoch, o náboženských spoločnostiach, o útvaroch obchodného práva alebo pod iné platné predpisy o sdružovaní.*“

mieni sledovať, nemožno zaradiť pod predpisy upravujúce združovanie. Navyše, v stanovách z 28. decembra 1989<sup>59</sup> je explicitne uvedené, že VPN je občianskym hnutím nezávislým od politických strán.

Bola teda Verejnosť proti násiliu zakladaná ako politická strana alebo ako združenie?<sup>60</sup> Zdá sa, že táto otázka nemá jednoznačnú odpoveď; môže za to špecifickosť procesu obnovovania občianskej spoločnosti vo východnej Európe v danej epoche. Na potrebu nastoliť demokraciu a vybudovať občiansku spoločnosť mimo štátu, ktorý sa odcudzil svojej spoločnosti, vznikol koncept tzv. nepolitickej politiky. Občianske hnutia či iniciatívy mali nahradiť „staré“, prebyrokratizované politické strany.<sup>61</sup> Verejnosť proti násiliu môžeme označiť ako tzv. nestraničku stranu;<sup>62</sup> z obsahovej stránky zodpovedá definícii pojmu politická strana, z formálnej stránky zas pojmu združenie. S ohľadom na právny základ vzniku, ako aj na to, ako sa vymedzovala sama Verejnosť proti násiliu ju môžeme identifikovať ako občianske hnutie s politickou agendou, ktorého cieľom bola podstatná zmena politického systému a fungovania štátu.

V zmysle ustanovenia § 1 ods. 2. nariadenia o tvorení zvláštnych združení takého zvláštne združenie podliehalo povoleniu ministerstva vnútra; v tomto konkrétnom prípade sa jednalo o povolenie Ministerstva vnútra a životného prostredia Slovenskej socialistickej republiky (ďalej ministerstvo), ktoré rozhodovalo na základe voľnej úvahy. V súlade s ustanovením § 3 ods. 1 predmetného nariadenia bolo zvláštne združenie právnickou osobou s právnou subjektivitou. Napriek tomu, že v dokumente *Vnútoraná organizácia občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu* z 29. novembra 1989 sa explicitne spomína ustanovenie § 3 ods. 1 nariadenia týkajúce sa právnej subjektivity zvláštného združenia, nemožno bez ďalšieho potvrdiť záver, že iniciatíva Verejnosť proti násiliu bola právnickou osobou v zmysle platných právnych predpisov a disponovala tak právnou subjektivitou. Na to bolo potrebné povolenie, ktoré vydávalo ministerstvo. Takéto povolenie získala VPN až 28. decembra 1989.<sup>63</sup> Verejnosť proti násiliu teda až do času rozhodnutia o povolení zvláštného združenia vydanom príslušným ministerstvom bola len faktickým združením, pričom členovia konali a zaväzovali sa samostatne.<sup>64</sup>

59 Stanovy občianskeho hnutia Verejnosť proti násiliu s pôsobnosťou na území Slovenska, SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 155 – 162. Hneď za týmto dokumentom nasledujú ďalšie verzie stanov (SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 163 – 201). Tá, o ktorú sa opierame, je datovaná najneskoršie.

60 Používame terminológiu nariadenia o tvorení zvláštnych združení.

61 LYSÝ, Jozef, KRNO, Svetozár, MOKRÁ, Lucia a Eva OTTOVÁ. *Občianska spoločnosť*. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2007, s. 101.

62 Tento pojem používa kolektív autorov vedený J. Lysým. Pozri: *ibid.*

63 ANTALOVÁ, Ingrid a Mária MISTRÍKOVÁ. *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1998, s. 280.

64 Takýto záver bol výslovne uvedený aj v jednej zo starších verzií stanov Verejnosti proti násiliu

Vzhľadom na uvedené možno dospieť k záveru, že Verejnosť proti násiliu bola založená 20. novembra 1989 ako nepolitické združenie, pričom vznikla až 28. decembra 1989, keď jej bolo vydané povolenie. Od tohto dňa bola právnickou osobou s právnou subjektivitou a mohla vystupovať samostatne v majetkovoprávných vzťahoch. Pre úplnosť je potrebné uviesť, že v Československu už mohla pôsobiť legálne aj mimo rámca Národného frontu, keďže 30. novembra 1989 bola prijatá novela Ústavy ČSSR (ústavný zákon č. 135/1989 Zb.), ktorou sa zrušila obligatórnosť členstva v Národnom fronte.

Na rozdiel od iných politických strán či organizácií, Verejnosť proti násiliu nemožno považovať za socialistickú organizáciu v zmysle ustanovenia § 18 a nasl. zákona č. 40/1964 Zb. *Občiansky zákonník* (ďalej občiansky zákonník). V zmysle ustanovenia § 18 *Občianskeho zákonníka*: „*Socialistickými organizáciami sú štátne, družstevné a spoločenské organizácie, ako aj iné organizácie, činnosť ktorých prispieva k rozvoju socialistických vzťahov.*“ Rovnakú definíciu socialistických organizácií používal aj zákon č. 109/1964 Zb. *Hospodársky zákonník* (ďalej Hospodársky zákonník) v ustanovení § 14. Z dikcie citovaného ustanovenia Občianskeho zákonníka vyplýva, že za socialistickú organizáciu bolo možné považovať len takú organizáciu (štátnu, družstevnú, spoločenskú alebo inú), ktorá svojou činnosťou prispievala k rozvoju socialistických vzťahov.<sup>65</sup> Inými slovami, zameranie činnosti určitej organizácie na rozvoj týchto vzťahov bolo pojmovým znakom socialistickej organizácie.<sup>66</sup> Obdobne k pojmu socialistická organizácia pristupuje aj *Právnický slovník pro lidové funkcionáře*, pričom sa explicitne odvoláva na zákon o dobrovoľných spoločenských organizáciách.<sup>67</sup> Verejnosť proti násiliu teda nemožno subsumovať pod pojem socialistická organizácia, keďže v prípade VPN nebola splnená predmetná materiálna podmienka, resp. nebol naplnený pojmový znak socialistickej organizácie ani formálna podmienka, keďže svoj vznik odvodzovala z iného právneho základu. Samozrejme, o uvedenom závere by bolo možné viesť polemiku, najmä vzhľadom na absenciu definície pojmu *socialistický vzťah*. Ak však vezmeme do úvahy, že základný rámec vzťahov vznikajúcich v štáte predstavuje ústava a v nej konkretizované štátne zriadenie (ktoré bolo reflektované v čl. 1 – 18 Ústavy ČSSR), možno tento záver s ohľadom na spôsob vzniku, ciele, činnosť a napokon aj s ohľadom na výsledky činnosti Verejnosti proti násiliu potvrdiť.

Vzhľadom na to, že Verejnosť proti násiliu nemohla byť účastníkom občianskoprávných vzťahov ako socialistická organizácia, vstupovala do nich na zákla-

---

zo dňa 26. decembra 1989. SNA, f. VPN I., k. 28, č. j. 195 – 201.

65 KNAPP, Viktor a Karol PLANK et al. *Učebnica československého občianskeho práva. I. zväzok*. Bratislava: Obzor, 1965, s. 191.

66 KRATOCHVÍL, Zdeněk et al. *Nové občianske právo*. Bratislava: Obzor, 1967, s. 60-61.

67 PETRŮ, František et al. *Právnický slovník pro lidové funkcionáře*. Praha: ORBIS, 1961, s. 605 – 606.

de ustanovenia § 488 *Občianskeho zákonníka*. V zmysle tohto ustanovenia: „*Do občianskoprávných vzťahov vstupujú aj iné organizácie než socialistické, ak sú právnickými osobami.*“<sup>68</sup> *Pokiaľ tieto organizácie nie sú zriadené zákonom, môžu sa zriadiť len rozhodnutím alebo na základe privolenia orgánu, ktorý je na to povolaný.*“ Ustanovenie § 488 a nasl. *Občianskeho zákonníka* bolo systematicky zaradené do prvej hlavy ôsmej časti pod rubrikou Úprava iných občianskoprávných vzťahov. Pod tieto ustanovenia boli subsumované rôznorodé právne vzťahy, pričom ich rôznorodosť bola daná jednak ich povahou, ako aj spôsobom ich vzniku. Spoločným znakom týchto rôznorodých právnych vzťahov bolo, že sa jednalo o vzťahy pre socialistickú spoločnosť atypické; spadali sem aj vzťahy vznikajúce pri činnosti iných ako socialistických organizácií; keďže sa na tieto organizácie nevzťahovali ustanovenia *Hospodárskeho zákonníka* o hospodárení socialistických organizácií,<sup>69</sup> majetkové vzťahy takýchto organizácií vo vzťahu k iným organizáciám (či už socialistickým, alebo nie) a občanom boli regulované ustanoveniami ôsmej časti *Občianskeho zákonníka*.<sup>70</sup> Práve do uvedenej skupiny spadá aj iniciatíva Verejnosť proti násiliu, ktorá bola založená na základe špeciálneho vládneho nariadenia a bola povolená príslušným orgánom štátu, pričom jej osobitosťou bol nielen právny základ vzniku, ale aj ciele, ktoré sledovala. Uvedené znaky ju odlišovali od socialistických organizácií a determinovali charakter právnych vzťahov, do ktorých vstupovala.<sup>71</sup>

Právna úprava iných občianskoprávných vzťahov mala svoje špecifiká, avšak subsidiárne sa na ňu vzťahovala aj právna úprava predchádzajúcich častí *Občianskeho zákonníka*, čo vyplýva z ustanovenia § 496 *Občianskeho zákonníka*, v zmysle ktorého v prípade absencie osobitnej právnej úpravy určitého vzťahu v rámci ôsmej časti *Občianskeho zákonníka* (alebo iného zákona) sa na daný vzťah aplikujú ustanovenia *Občianskeho zákonníka*, upravujúce vzťahy obsahom a účelom im najbližšie. Vzťah ôsmej časti *Občianskeho zákonníka* k predchádzajúcim častiam predmetného predpisu bol teda vzťahom špeciality a v súlade so zásadou *lex specialis derogat legi generali* sa na skupinu iných

68 Ako už bolo uvedené, postavenie a právna subjektivita Verejnosti proti násiliu vyplývala z ustanovenia § 3 ods. 2 vládneho nariadenia č. 30/1939 Sl. z.

69 V zmysle ustanovenia § 1 *Hospodárskeho zákonníka*: „*Hospodársky zákonník upravuje zo vzťahov vznikajúcich pri riadení národného hospodárstva a pri hospodárskej činnosti socialistických organizácií [...].*“ *Hospodárske právo* ako právne odvetvie upravovalo vzťahy vznikajúce pri riadení a hospodárskej činnosti socialistických organizácií. Fakt, že sa na Verejnosť proti násiliu ako na atypickú nesocialistickú organizáciu nevzťahovali ustanovenia *Hospodárskeho zákonníka*, ale neznamenal, že nemohla ako právnická osoba nadväzovať ekonomické vzťahy. Porovnaj: STUNA, Stanislav et al. *Hospodárske právo*. Praha: Orbis, 1966, s. 7 – 8.

70 KRATOCHVÍL, Z. Nové, s. 689 – 691.

71 Ibid, s. 694.



občianskoprávných vzťahov aplikovali prioritne ustanovenia ôsmej časti *Občianskeho zákonníka* a v prípade absencie úpravy určitého inštitútu alebo vzťahu v tejto časti sa daný vzťah, resp. inštitút spravoval relevantnými ustanoveniami *Občianskeho zákonníka* predchádzajúcich častí. Okrem toho, niektoré ustanovenia ôsmej časti *Občianskeho zákonníka* explicitne odkazovali na vybrané relevantné ustanovenia predchádzajúcich častí.<sup>72</sup> Na právne vzťahy Verejnosti proti násiliu sa teda vzťahovali všetky ustanovenia *Občianskeho zákonníka* s určitými špecifikami vyplývajúcimi z ustanovení § 489 a nasl. *Občianskeho zákonníka*, ak boli pre daný právny vzťah relevantné.

Na tomto mieste je vhodné uviesť, že Verejnosť proti násiliu obdržala od času svojho založenia do času svojho vzniku 28. decembra 1989 peňažné i nepeňažné dary; podľa interných archívnych dokumentov obdržali členovia Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu<sup>73</sup> vyše 25 000 Ksč a nepeňažné dary v podobe modranskej majoliky, vitamínov či jablk.<sup>74</sup> Čo sa týka právneho režimu týchto darov, spravovali sa ustanoveniami § 407 a nasl. *Občianskeho zákonníka*. Na danú situáciu možno aplikovať ustanovenie § 49 o omyle, pri ktorom má darca právo odstúpiť od zmluvy; zo sprievodných listov k jednotlivým darom však možno skonštatovať, že prostriedky mali byť použité na činnosť Verejnosti proti násiliu, príp. na osobnú spotrebu členov Koordinačného výboru. Ak sa teda darcovia nedomáhali zrušenia darovacej zmluvy, ktorá nemusí byť uzatvorená písomne, z titulu odstúpenia od zmluvy, je logické, že dar mohli užívať členovia Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu.

### 3.2 Verejnosť proti násiliu smerom dovnútra

Ako sme už uviedli, základným orgánom Verejnosti proti násiliu bol Koordinačný výbor. Členmi pracovného koordinačného výboru boli k 22. novembru 1989 jedenásti členovia vedeckej a kultúrnej obce, ochranári, novinári, spisovatelia, robotníci aj predstavitelia ďalších povolání, menovite Miroslav Cipár, Lomír Feldek, Milan Kňažko, Ján Budaj, Fedor Gál, Ladislav Snopko, Eugen Gindl, Peter Zajac, Vladimír Kompánek, Martin Bútora, Rudolf Sikora. Koordinačný výbor zohrával funkciu neoficiálneho výkonného orgánu iniciatívy. Okrem členov pracovného koordinačného výboru v rámci vnútornej organizácie Verejnosti proti násiliu pôsobili aj dvanásť „jednatelia“ iniciatívy, konkrétne Valér Mikula, Peter Tatár, Martin M. Šimečka, Miroslav Kusý, Miloš Žiak, Jozef Kučerák,

---

72 Napríklad ustanovenie § 489a *Občianskeho zákonníka*. K aplikácii jednotlivých ustanovení *Občianskeho zákonníka* na iné občianskoprávne vzťahy regulované ustanoveniami ôsmej časti *Občianskeho zákonníka* pozri bližšie: KRATOCHVÍL, Z. Nové, s. 691 – 693.

73 Keďže Koordinačný výbor bol adresátom listov.

74 SNA, f. VPN I., k. 40.

Mária Filková, Martin Porubjak, Bohuslav Kraus, Juraj Záriš, Jozef Jankovič, Alfréd Zimmermann.<sup>75</sup> Nie je zrejmé, čo sa myslelo pod „jednatelmi“ iniciatívy, avšak vzhľadom na skutočnosť, že v tomto čase ešte Verejnosť proti násiliu nedisponovala právnou subjektivitou, mohli zohrávať rolu pri propagácii iniciatívy pred verejnosťou, asistovať pri organizácii zhromaždení, zúčastňovať sa na tvorbe koncepčných rozhodnutí hnutia a pod.

Členstvo v hnutí bolo otvorené, budované na demokratickom princípe; k Verejnosti proti násiliu mohol prihlásiť ktokoľvek, kto súhlasil s jej zámermi a cieľmi.<sup>76</sup>

Súčasne sa postupne začala vyvíjať pevnejšia organizačná štruktúra tohto hnutia. Občania sa podujali vytvárať rôzne pobočky, centrá a akčné skupiny Verejnosti proti násiliu, ktoré pôsobili na lokálnej úrovni. Spôsob formovania vnútornej organizácie VPN, paradoxne, nápadne pripomína vytváranie akčných výborov na popud Klementa Gottwalda v novembri 1948.<sup>77</sup> Dňa 22. decembra 1989 bol v časopise *Verejnosť* uverejnený príspevok nesúci príznačný názov *Vnútorňa organizácia občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu*. V ňom sa ustanovovala dvojstupňovosť riadenia iniciatívy; prvým stupňom a základnou jednotkou mali byť miestne skupiny Verejnosti proti násiliu, druhým stupňom Koordináčny výbor Verejnosti proti násiliu. Miestne skupiny bolo možné založiť kdekoľvek na základe či už územnej, pracovnej, alebo záujmovej príslušnosti občanov, pričom členstvo v miestnej skupine vzniklo podpisom zakladajúcej listiny. Uvedomujúc si právne postavenie VPN, v predmetom dokumente sa konštatuje, že miestne skupiny Verejnosti proti násiliu sú len neformálnymi združeniami, ktorých činnosť organizovali výbory volené členmi skupiny. Koordináčny výbor Verejnosti proti násiliu pozostávajúci z 15 – 20 členov zohrával koncepčnú funkciu; stal sa informačným a organizačným centrom hnutia, sprostredkoval informácie a koordinoval vzájomnú spoluprácu, poskytoval potrebnú odbornú podporu a súčasne zastupoval hnutie pri rokovaní s centrálnymi štátnymi orgánmi a medzinárodnými inštitúciami, t. j. vystupoval ako reprezentant celého hnutia navonok v rokovaní so subjektmi presahujúcimi lokálnu úroveň. Po dohode s Koordináčnym výborom bolo možné založiť aj koordináčne výbory oblastných skupín hnutia, ktoré potom plnili pre daný územný obvod obdobné úlohy ako Koordináčny výbor.<sup>78</sup> Je zrejmé, že pri kreovaní vnútornej organizácie

---

75 Občianska iniciatíva Verejnosti proti násiliu zo dňa 22. novembra 1989, SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 30/1.

76 Ibid.

77 K tomu pozri napr.: PEŠEK, Jan. Priebeh februárových udalostí na Slovensku. In: PODOLEC, Ondrej, ed. *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 195.

78 Vnútorňa organizácia občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu zo dňa 22. novembra 1989, SNA, f. VPN I., k. 28, č. j. 59.

Verejnosti proti násiliu sa Koordinačný výbor usiloval o zdôraznenie jej občianskeho rázu pri zachovaní maximálnej úrovne demokratickosti a decentralizácie riadenia<sup>79</sup> a súčasne s jednotným vystupovaním navonok, vo vzťahu k verejnosti, spoločenským organizáciám a k orgánom štátu. Súčasne možno konštatovať, že Verejnosť proti násiliu sa zvnútra formovala veľmi dynamicky a živelne,<sup>80</sup> čo na jednej strane bolo na prospech hnutia, keďže masová podpora verejnosti podmieňovala úspešnosť domáhania sa stanovených cieľov a presadzovania požiadaviek hnutia navonok, no na druhej strane súčasne vyvolávala dojem chaosu a neprehľadnosti.

Napokon boli 27. decembra 1989 Koordinačným výborom prijaté stanovky občianskeho hnutia Verejnosť proti násiliu s pôsobnosťou na území Slovenska.<sup>81</sup> Otázke vnútornej organizácie hnutia sa venovali články 3, 4 a 5. Verejnosť proti násiliu ostávala založená na princípe otvorenosti a demokratickosti, ako deklarovali stanovky. Členom sa mohol stať ktokoľvek, kto súhlasil s cieľmi a úlohami hnutia (teda aj člen politickej strany). Tvorba základnej skupiny Verejnosti proti násiliu bola podmienená najnižším prípustným počtom členov (20 zakladateľov starších ako 15 rokov), podpisom zakladajúcej listiny a prijatím stanov Verejnosti proti násiliu, zvolením predsedu a párneho počtu jednatel'ov tvoriacich spolu výbor skupiny. O vzniku, počte členov a zameraní skupiny bolo potrebné informovať Koordinačný výbor hnutia.

Aj stanovky hovorili o dvojstupňovej organizačnej štruktúre, pričom však nemožno hovoriť o vertikálnom vzťahu podriadenosti a nadriadenosti. Základné skupiny v prvom stupni boli doplnené Koordinačným výborom v stupni druhom, ktorý zabezpečoval plnenie koncepčných úloh, plnil úlohu zástupcu hnutia pri rokovaníach s inými subjektmi presahujúcimi lokálnu úroveň a zabezpečoval vydávanie novín *Verejnosť*.

Najvyšším orgánom hnutia sa stal snem zástupcov všetkých skupín a koordinačných výborov Verejnosti proti násiliu, ktorý mal v kompetencii zmenu stanov, voľbu programovej rady hnutia, ktorá následne tvorila program a základnú orientáciu činnosti hnutia, rozhodoval o zlúčení, rozdelení či zrušení organizač-

---

79 Občiansky ráz a demokratickosť organizácie sú azda najviditeľnejšie v spôsobe zakladania miestnych skupín a ich vnútorných organizácií.

80 Do konca roka 1989, t. j. len za prvé týždne existencie hnutia vznikla viac než stovka miestnych skupín, ktoré museli byť koordinované z jedného centra, pričom s ich podrobnou činnosťou nemohlo byť jednoduché držať krok. Výpočet miestnych skupín, ktoré boli zakladané na pracoviskách, pri profesijných a záujmových organizáciách a združeniach, v mestách, mestských častiach a obciach, obsahuje SNA, f. VPN I., sign. 4.3, inv. č. 14, č. k. 29 – 35.

81 SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 155 – 162. Existujú dve verzie stanov; prvá verzia vytvorená 26. decembra 1989, do ktorej sú rukou vpisované opravy a druhá verzia bez týchto opráv datovaná ku dňu 27. decembra 1989. V tejto práci vychádzame z neskoršej verzie stanov.

ných jednotiek Verejnosti proti násiliu. Snem zástupcov zvolával Koordinačný výbor Verejnosti proti násiliu v Bratislave alebo aspoň jedna tretina z celkového počtu základných skupín hnutia. Ďalšími orgánmi boli: Koordinačný výbor s celoslovenskou pôsobnosťou, regionálne koordinačné výbory koordinujúce činnosť skupín hnutia vo svojom regióne, resp. územnom obvode a v neposlednom rade kontrolné komisie zriaďované pri jednotlivých koordinačných výboroch a základných skupinách.

Stanovy obmedzovali množstvo členov koordinačných výborov, resp. výborov základných skupín, ktorí boli súčasne členmi politickej strany, a to tým spôsobom, že politicky angažovaní členovia výboru museli tvoriť vždy menej ako polovicu všetkých členov daného výboru.

Konať v mene hnutia boli oprávnení len členovia Koordinačného výboru Verejnosti proti násiliu v Bratislave, prípadne, so súhlasom Koordinačného výboru v Bratislave, resp. po dohode s príslušným regionálnym koordinačným výborom mohla právnu subjektivitu získať aj základná skupina Verejnosti proti násiliu, čím sa jej výbor stal štatutárnym orgánom oprávneným konať v mene hnutia vo svojom pôsobisku.

### **Záver**

Verejnosť proti násiliu prešla dynamickým procesom formovania od jej založenia 20. novembra 1989 až po jej vznik 28. decembra 1989. Ako subjekt práva našla právny základ v špeciálnom vládnom nariadení č. 30/1939 Sb. z. a n. o tvorení zvláštnych združení, nepodliehajúcich platným predpisom o združovaní a o dozore nad nimi, pričom nešlo o dobrovoľnú spoločenskú organizáciu v zmysle socialistického práva a spočiatku ju nemožno charakterizovať ako politickú stranu napriek tomu, že jej ciele boli do určitej (postupne sa zvyšujúcej) miery politické. Rovnako o nej nemožno povedať, že by bola socialistickou organizáciou, v dôsledku čoho sa na ňu vzťahoval špecifický právny režim čo do jej právneho postavenia. Je zrejmé, že v prvom mesiaci jej pôsobenia sa prejavil jej revolučný charakter, ktorý možno vyčítať nielen z jej počiatkovej vnútornej organizácie, ktorá bola veľmi živelná a taktiež chaotická, ale aj zo skutočnosti, že vyše mesiaca pôsobila len ako faktický útvar sui generis, nie ako právnická osoba, čo sa najviac prejavilo na jej majetkovoprávnom postavení.

## **Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature**

### **Primárne zdroje / Primary sources**

#### **Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources**

Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) VPN I. (18. november – 31. december 1989), fondové odd. I: OZ a občianska iniciatíva VPN (november – december 1989) (ďalej VPN I), signatúra (ďalej sign.) 1.1, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1, kartón (ďalej k.) 1, číslo jednotky (ďalej č. j.) 2.

SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 22/1.

SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j.

SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 30.

SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 63/1.

SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 115/1.

SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1, k. 1, č. j. 151-152.

SNA, f. VPN I., sign. 1.1, inv. č. 1., k. 1, č. j. 152/1.

SNA, f. VPN I., sign. 1.6, inv. č. 6, k. 2.

SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 29.

SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 59.

SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 69.

SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 155 – 162.

SNA, f. VPN I., sign. 4.1, inv. č. 12, k. 28, č. j. 163 – 201.

SNA, f. VPN I., sign. 4.3, inv. č. 14, č. k. 29 – 35.

### **Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions**

Záznam vystoupení Alexandra Dubčeka na poradě vedoucích tajemníků krajských a okresních výborů KSČ 12. – 13. května k politické situaci a postupu KSČ v nejbližším období, 12. mája 1968, Praha. In: VONDROVÁ, Jitka, NAVRÁTIL, Jaromír a Jan MORAVEC, eds. *Komunistická strana Československa. Ediční řada Prameny k dějinám československé krize v letech 1967 – 1970, 9. díl, 1. svazek: Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)*. Praha: ÚSD; Brno: Doplněk, 1999, s. 466 – 479. ISBN 80-85270-96-X.

### **Právne predpisy / Legal acts**

Ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky.

Ústavný zákon č. 135/1989 Zb., ktorým sa mení ústavný zákon č. 100/1960 Zb. Ústava Československej socialistickej republiky.

Vládne nariadenie č. 355/1938 Sb. z. a n. o politických stranách.

Vládne nariadenie č. 30/1939 Sb. z. a n. o tvorení zvláštnych združení, nepodliehajúcich platným predpisom o združovaní, a o dozore nad nimi.

Vyhláška ministra vnútra č. 320/1951 Úr. l. o dobrovoľných organizáciách a shromaždeniach

Zákon č. 68/1951 Sb. o dobrovoľných organizáciách a shromaždeniach (ďalej len „zákon o dobrovoľných organizáciách“),

Zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník.

Zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

Zákon č. 128/1968 Zb. o Národnom fronte.

Zákon č. 146/1970 Zb., ktorým sa zrušuje zákon č. 128/1968 Zb. o Národnom fronte.

Zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov.

Zákon č. 85/2005 Z. z. o politických stranách a politických hnutiach.

### **Propagačné materiály / Promotional materials**

*Čo má vedieť volič o voľbách v našej vlasti. Na pomoc v predvolebnej kampani.* Bratislava:

Oddelenie propagandy a agitácie ÚV KSS, 1971. 33 s.

*Príručka k dejinám KSC. Populárny výklad pre lektorov a propagandistov dejín KSC.* 1. vyd.

Bratislava: Pravda, 1972. 126 s. 75-025-72.

### **Sekundárne zdroje / Secondary sources**

#### **Monografie a zborníky ako celok / Monographs**

ANTALOVÁ, Ingrid a Mária MISTRÍKOVÁ. *Verejnosť proti násiliu 1989 – 1991. Svedectvá a dokumenty.* Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1998. 355 s. ISBN 80-967588-2-9.

GAJDOŠOVÁ, Martina. *Združenia a právo slobodne sa združovať.* Bratislava: C. H. Beck, 2013. 216 s. ISBN 978-80-89603-08-4.

GOTTWALD, Klement. *Spisy zv. XII.* Praha: Nakl. ÚV KSC, 1955. 476 s.

HÁK, Jiří. *Boj o pojetí politiky. Ke kritice buržoázní politikologie.* 1. vyd. Praha: Horizont, 1980. 176 s.

KAPLAN, Karel. *Národní fronta 1948 – 1960.* Praha: Academia, 2012, 907 s. ISBN 978-80-200-2074-1.

KOČIAN, Jiří, PAŽOUT, Jaroslav, VILÍMEK, Tomáš, BALÍK, Stanislav a Vít HLOUŠEK. *Dějiny Komunistické strany Československa IV (1969 – 1993).* Praha: Academia, 2020. 591 s. ISBN 978-80-200-3174-7.

KUPEC, Luboš. *Politická funkce a organizační struktura Národní fronty v politickém systému ČSSR.* Praha: ÚV NF ČSSR, 1978. 108 s.

LYSÝ, Jozef, KRNO, Svetozár, MOKRÁ, Lucia a Eva OTTOVÁ. *Občianska spoločnosť.* Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2007. 168 s. ISBN 978-80-7160-249-1.

MATOUŠEK, Stanislav a Tomáš TRÁVNÍČEK. *Národní fronta ČSSR v období budování socialistické společnosti.* Praha: Svoboda, 1989. 275 s.

PLICHTOVÁ, Jana, ed. *Občianstvo, participácia a deliberácia na Slovensku: teória a realita.* Bratislava: VEDA, 2010. 610 s. ISBN 978-80-224-1173-8.

ROHAN, René. *Politický systém a úloha marxisticko-leninské strany ve společnosti.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1975. 110 s.

RYCHLÍK, Jan. *Rozdělení Česko-slovenska 1989 – 1992.* Praha: Vyšehrad, 2012. 432 s. ISBN 978-80-7429-296-5.

ŠUTAJ, Štefan. *Slovenské občianske politické strany v dokumentoch (1944 – 1948).* Košice: Slovenská akadémia vied, Spoločenskovedný ústav SAV, 2002. 564 s. ISBN 80-967182-2-3.

#### **Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs**

BÁRÁNY, Eduard. *Právna úprava politických strán na Slovensku.* Bratislava: Friedrich Ebert Stiftung, 1999.

BENKO, Juraj. Na hranici paradigiem: ortodoxný marxizmus a jeho boľševická revízia. In: *Forum Historiae*, 2014, roč. 8, č. 1, s. 17 – 37. ISSN 1337-6861.



- ČERNÁK, Tomáš. Očista na Slovensku po februári 1948 a činnosť akčných výborov vo svetle dobovej tlače. In: KODAJOVÁ, Daniela a Ingrid KUŠNIRÁKOVÁ. *Historické štúdie 48*. Bratislava: VEDA, 2014, s. 241 – 256. ISBN 9788022413954.
- LIPTÁK, Ľubomír. Politické strany a ich miesto v slovenských dejinách. In: LIPTÁK, Ľubomír, ed. *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava: ARCHA, 1992, s. 9 – 31. ISBN 80-7115-029-4.
- LONDÁK, Miroslav, LONDÁKOVÁ, Elena, PEŠEK, Jan, VESELSKÁ, Natália a Jozef ŽATKULIAK. Chronologický prehľad. II. Zmena spoločenského systému na Slovensku a v Československu po 17. novembri 1989 do júnových volieb 1990. In: ŽATKULIAK, Jozef et al. *November '89. Medzník vo vývoji slovenskej spoločnosti a jeho medzinárodný kontext*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009, s. 117 – 203. ISBN 978-80-89396-04-7.
- PEŠEK, Jan. Priebeh februárových udalostí na Slovensku. In: PODOLEC, Ondrej, ed. *Február 1948 a Slovensko*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 178 – 201. ISBN 978-80-89335-07-7.

### Internetové zdroje / Online sources

- MARX, Karl a Fridrich ENGELS. Manifesto of the Communist Party. In: *The Activist Manifesto* [online]. [cit. 2021-11-19]. Dostupné na: <<https://activistmanifesto.org/assets/original-communist-manifesto.pdf>>.

### Encyklopédie / Encyclopedias

- HUBENÁK, Ladislav. *Lexikón právnych dejín Slovenska*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2014. 348 s. ISBN 978-80-8168-103-5.
- PETRŮ, František et al. *Právnícký slovník pro lidové funkcionáře*. Praha: ORBIS, 1961. 838 s.
- RUMIANCEV, Aleksej Matveevič. *Slovník vědeckého komunizmu*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda, 1978. 368 s.

### Učebnice

- BOGUSZAK, Jiří. et al. *Teorie státu a práva. Díl II*. Praha: Orbis, 1968. 520 s.
- KNAPP, Viktor a Karol PLANK et al. *Učebnica československého občianskeho práva. I. zväzok*. Bratislava: Obzor, 1965.
- KRATOCHVÍL, Zdeněk et al. *Nové občianske právo*. Bratislava: Obzor, 1967.
- STUNA, Stanislav et al. *Hospodárské právo*. Praha: Orbis, 1966.

### O autorovi / About the author

Mgr. Terézia Švedová, PhD.

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky, PraF UK v Bratislave

Šafárikovo nám. 6, 810 00 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: terezia.cokynova@flaw.uniba.sk